

Poeto Kazio Bradūno metams

Vieno romano autorystės klausimu

KONSTANTAS ALGIRDAS ALEKSYNAS

Laisvoje prieskario Lietuvoje į įprastinį tradicinių dainų repertuarą vis labiau ėmė skverbtis visai kitokius, pakilius ir romantizuotus išgyvenimus reiškianti kūryba – poetiškai raiški ir melodinga. Knygomis, o labiausiai periodikoje – ne tik žurnaluose, bet ir laikraščiuose – gausiai spausdinami eilėraščiai davė peno kurtis naujoms tokio pobūdžio dainoms. Labiausiai pravertė kūriniai, grįsti kaimo gyvenimo realijomis ir bent kiek turintys liaudies dainų stilstikos elementų. Ypač populiarėjo romansai.

Tokių visuotiniai pamėgstamų, greitai plintančių dainų kūrimą menkai tepristabdė ir XX amžiaus penktojo dešimtmečio pradžioje Lietuvą užgriuvęs Antrasis pasaulinis karas. Daugumos jų žodiniam tekstui buvo panaudojamas naujas, prieš pat karą ar jo metu parašytas poeto – ir jau spėto pamėgti, ir vos pradedančio – eilėraštis. Kaip tik tada atsirado ir daina „Mano namas vijokliais apaugęs“, kurios tekstas ir poetiniai vaizdiniai ne tik labai primena ar net antrina šįmet Lietuvoje pagerbiamo iškilaus poeto Kazio Bradūno eilėraščių, bet ir yra jam svetimi.

Vos vienai kitai tuo metu kurtai lyriškai dainai yra pritikęs eilėraštis lygiai toks, koks yra sumanytas jo autoriaus. Iš tokių kūrinių yra kad ir 1939 metais išspausdintas mokytojo lituanisto (ir moksleivių žurnalo „Mokslo dienos“ redaktoriaus) Leono Kuodžio eilėraštis „Išvežta mergystė“¹ („Dejuoja balandis palangėj, Svyruoja jurgino galva, Iš tolo, iš tolo atžvengia Širmieji žirgai pas tave...“) ar keitimams menkai pasiduodantis Vandos Panavaitės – „Mano ilgesys“² („Aš verkiau parimus tarpvartėj darželio...“). O kur kas dažniau daina virtęs poetinis tekstas būna gero- kai atitolęs nuo originalo – spaudoje paskelbto autorinio teksto. Aiškėja, kad tokiomis atvejais atsiradavęs nežinomas „bendraautoris“, kurio valia ir pastangomis tas tekstas būdavo patvarkomas. Kartais pakakdavę atsakyti keletu dainuoti per ilgo eilėraščio posmų (tarkim, dainoje „Lietuva brangi“ iš Maironio sukurtų aštuonių pasitenkinama keturiais), bet dažniausiai imtasi patį tekstą padaryti tokį, kad jis

1 Leonas Kuodys. „Išvežta mergystė“, *Jaunoji karta*, 1939, Nr. 2, p. 40.

2 Vanda Panavaitė. „Mano ilgesys“, *Karys*, 1943, Nr. 2, p. 9.

būtų raiškesnis, jausmingesnis, kuo labiau atitiktų dainuojamajai poezijai keliamus reikalavimus. Antai Jono Dzenkausko sukurtus eilėraščio „Bernelis“³ posmus „Tyliai slenk' luotelis Piliakalnio link. Sėdi jam bernelis, Dairosi aplink. Iš abiejų pusių Vis aukšti krantai, Įspūdį malonų Bruka nuolatai...“ veikiausiai dainos kūrėjas kompozitorius Stasys Šimkus (dėl to jis kai kieno laikomas ir žodinio teksto autoriumi) pakeitęs taip, kaip dabar visuotinai dainuojama: „Plaukia sau laivelis Piliakalnio link, <...> Vien aukšti kalnai, Vien tik žali žolynėliai, Kur tik užmatai...“

Retai kada koks nors nežinomas perkūrėjas imasi keisti jau pradėjusios plisti naujai atsiradusios dainos tekstą, kaip, pavyzdžiui, nutiko romansui, prasidedančiam: „Ak, neklauskit, kam nešioju Gėlę švarko atlape...“⁴ Jam labai artimas yra autorinis tekstas – 1939 metais paskelbtas Alfonso Keliuočio eilėraštis „Joninės“⁵. Bet jau karo ar ankstyvo pokario metais spėjo visoje Lietuvoje išpopuliarėti kaip daina nežinia kieno gerokai perkurtas šio teksto variantas, prasidedantis ir besibaigiantis visai naujais posmais: „O pavasari malonus, O pavasari gražus, Tu toks mielas, paslaptingas, Tu atgaivini jausmus“; „Kaip paukštelis prie paukštelio, Kaip gėlėlė prie gėlės, Taip širdelė prie širdelės Vienąkart nurimt galės.“ Apie autorystės reikalavimus anuomet negalvota, perkūrėjai tada galėdavę duoti laisvę ir fantazijai, ir to rezultatas – visiškai nauji posmai. Pavyzdžiui, ne be jų išmonės taip nutiko su prieš pat Lietuvos okupaciją – 1940 metų gegužės mėnesį – moksleivių žurnale „Ateitis“ išspausdintu dvidešimtmečio poeto Prano Gudaičio trijų posmų eilėraščiu „Neišėik“⁶ („Neišėik, neišėik tu iš sodžiaus, Nepaliki žilvičių vienų... Be tavęs vakarai bus nuobodūs, Be tavęs nebus sodžių dainų...“). Taip prasidedančiai dainai folklorizuojantis, vietoj „aplūžęs *laivelis*“ atsirado *namelis*, vietoj „vyšnios *veidas*“ – *žiedas*, bet daugelyje variantų jų nebelikę, tolesni posmai (ir apie dainuojančias sesutes, ir senąją mamą, ir beržų šakas seklyčioj per Sekmines, ir armoniką, grojančią vakarą tylų...) naujai prikurti, o esantys dviejose pagrindinėse versijose – neatpažįstamai perdirbti (pvz., pirmas posmas: „Neišėik, neišėik, mylimoji: Greit gegužis čia baltas kvatos. Kas paguos vakarais tylumoje, Kai nutils aidas tavo dainos?“). Tai atitinka, ko gero, ir dabar tebegyvuojančią praktiką, kai melodijos kūrėjas gali tekstą reikiamai ar norimai patvarkyti, juo labiau jei autorius nežinomas, tad nesą kam dėl to prieštarauti.

Panaši lemtis – virsti pamėgta daina, nutolusia nuo originalo, – tuo metu tenka ir vienam karo metais sukurtam K. Bradūno eilėraščiui. Vilniaus apygardos gyventojams skirtas, nacistų politinių ir ideologinių cenzorių atidžiai prižiūrimas dienraštis „Naujoji Lietuva“, sekmadienio numeriuose turintis literatūrai skirtą priedą, 1941 metų

3 J. Dzenkauskas. „Bernelis“, in: *Ūkiškasis kalendorius 1911 metams*, Tilžėje, [1910], p. 56.

4 Žr. *Padainuosim mes suėję*: dainynas, penktasis pataisytas leidimas, Vilnius: Briedis, 2016, p. 114.

5 Alfonsas Keliuotis. „Joninės“, *Studentų dienos*, 1940, Nr. 2, p. 3.

6 Pr[anas] Gudaitis. „Neišėik“, *Ateitis*: mėnesinis moksleivių žurnalas, 1938–39 m[okslo] m., Nr. 10, p. 582.

Kazys Bradūnas.

VIENUMOJ

Mano langą vijokliai apaugę,
 Mano namas miškų šlamesyj...
 Kur dingai? O sugrįšk, mano drauge,
 Suiėškoki man ją ilgesyj.

Į jos plaukus žiedai įsipynę
 Ažuolynų ūksmingų gelmės;
 Čia, kai geso žara vakarinė,
 Mudu klausėme girių giesmės.

Ir žiūrejom į medžių viršūnes;
 Mudu laukėm gražuolės nakties,
 O ji buvo žvaigždėlė klajūnė.
 Kuri man niekada gal nešvies?..

Jai vainiką žolynų nupynęs,
 Vėl šaukiu slaptinguoju vardu.
 Kas, kad mano trobelė laukinė
 Pribarstyta vijoklio žiedų...

rugsėjo 21 dieną išspausdino jo eilėrašį „Tremtinio sapnas“, išsakantį skaudžius netolimos praeities – pirmojo sovietmečio – išorinius potyrius („Vėl mačiau dūmus mielojo namo, Brangų balsą girdėjau tenai...“), o lapkričio 9 dieną, jau nuožmios karo cenzūros sąlygomis, kai užkariautojai Lietuvą laikė sava žeme, – eilėrašį „Vienumoj“ („Mano langą vijokliai apaugę, Mano namas miškų šlamesyj...“), irgi siejamą su gimtuoju namu, bet nusakantį jau kitokius, giliai pasąmonėje kylančius išgyvenimus, įsitarpuojantį į to meto poeziją, pavaldžią, literatūros tyrėjo ir kritiko Vytauto Kubiliaus nusakymu, „dainiškosios lyrikos tradicijai“⁷.

Eilėraštyje iš „miškų šlamesyj“ esančio namo su vijokliais apaugusiu langu ilgesingai kreipiamasi į pradingusią širdies draugę – į konkrečią ir kartu į (tą pačią?) mistinę, šaukiamą „slaptinguoju vardu“, pradingusią tikroveje ir galinčią atgimti „ilgesyj“; tą, su kuria, „kai geso žara vakarinė“; klausytasi „girių giesmės, laukta „grazuolės nakties“, bet kartu tokią tolimą tikrovei, kad „Į jos plaukus žiedai įsipynę Ažuolynų ūksmingų gelmės“ ar dar daugiau: ji pati – tik „žvaigždėlė klajūnė“, kuri „niekada gal nešvies“; jos šaukiamasi nupynus „vainiką žolynų“, nors „trobelė

7 Vytautas Kubilius. *Neparklupdyta mūza*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 198.

laukinė Pribarstyta vijoklio žiedų“: „Konkreiti vaizdo plastika, pakylėta idealumo link“⁸, – V. Kubiliaus knygoje „Neparklupdyta mūza“ išsakytas apibūdinimas, skirtas visai K. Bradūno karo metų kūrybai, tinka ir šiam eilėraščiui.

Karo pabaigoje ar jau jam pasibaigus Lietuvoje ėmė plisti romansu tautosakininkų pavadinta naujoviška meilės daina. Jos tekstas – grįstas aptartuoju K. Bradūno eilėraščiu, nors kartu ir yra gerokai kitoks. O pats autorinis kūrinys įsibrovusių raudonųjų užkariautojų su visu laikraščiu buvo sunaikintas arba nugrūstas į labai sunkiai prieinamą „specfondą“: Poetas šio eilėraščio irgi niekur nėra pakartotinai skelbęs. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne sukauptų šios dainos variantų visuma leidžia teigti, jog atsirado (per)kūrėjas, kuris savo nuožiūra pritaikė eilėraščio tekstą dainuoti. Pakeistasis, dainuoti pritaikytas tekstas turėjęs maždaug tokius daugumoje užfiksuotų variantų esančius, bet galinčius tarpusavy daugiau ar mažiau skirtis posmus:

Mano namas vijokliais apaugęs,
 Mano namas pušų šlamesy.
 Oi, sugrįžk, kur dingai, mielas drauge,
 Nuraminki mane ilgesy.

Ilgesy ilgesy, nekankinki,
 Nedraskyki senųjų žaizdų
 Ir širdies širdimi nevadinki,
 Ir nesiūlyki meilės nuodų.

Mes žiūrėjom į medžių viršūnes,
 Abu laukėm gražuolės nakties.
 O tai buvo žvaigždutė klajūnė,
 Kuri mudviem daugiau nebešvies.

Į jos plaukus žiedai įsipynę,
 Sidabriniai, auksiniai žiedai.
 Na, tai kas, kad trobelė medinė
 Apkaišyta vijoklių žiedais.

Na, tai kas, kad trobelė medinė
 Apkaišyta vijoklių žiedais,
 Na, tai kas, kad aš jauną mergaitę
 Pamylėjau tyliais vakarais.

.....
 8 *Ten pat.*

Taigi žmonėse plito ir plisdama pagal bendruosius tautosakos dėsnius varijavo gerokai nutolinta nuo originalo K. Bradūno eilėraščio versija – aišku, sukurta be autoriaus sutikimo. Pradedant dainuojama lyg iš mergelės „pozicijų“ (kreipiamasi į draugą), baigiant – iš bernelio (nors daina baigiama ir taip: „Na, tai kas, kad bernelis manasis Neateina tyliais vakarais“). Plisdama ji kai kur įgijo ir papildomų, įvairiose Lietuvos vietose skirtingų posmų.

Pirmosiomis dviem eilėraščio eilutėmis detalizuotai perteiktas namo vaizdas dainavimui pateiktas pasitelkiant liaudies poetikai būdingą paralelizmą. Apibendrintas pažymynys *miškų* sukonkretinamas į *pušų* (vienaime kitame variante – į *beržų*). Vietoj *Nuraminki* dainuota ir *Nekankinki* ar *Palikai tu... Ilgesio* paminėjimas paskatino sukurti visai naują tragizmo kupiną posmą svetimkūnį apie ilgėsį, turintį nedraskyti kažkokių žaizdų, širdies širdimi nevadinti (!) ir kažkaip nė iš šio, nė iš to nesiūlyti meilės nuodų (dainos variantuose šis intarpas neturi pastovios vietos)... Paslaptinga draugė virto konkretesne „jauna mergaite“. Netikėtą animistinę *žiedų* tropiką antro posmo antroje eilutėje pakeitė grynai liaudies dainoms būdingi epitetai *sidabriniai, auksiniai*, o kūrybingesnis liaudies dainininkas dar yra sumanęs: „Į jos plaukus žiedai įsivijo, Sidabrinio svyruoklio žiedai.“ Neteikta visuotiniam dainavimui ir tolesnės to posmo eilutės, taip pat ketvirto posmo pradžia.

Tad kas gi yra dainos „Mano namas vijokliais apaugęs“ autorius? Lig šiol jis buvo nežinomas. Paskiausiu metu imta įtarti, kad ją bus sukūręs K. Bradūnas (ar tik ne remiantis jo žmonos paliudijimu liaudies dainininkei Veronikai Povilionienei). Išvydus jo eilėraščių „Vienumoj“ (čia aptartąjį, o ne kitą tuo pačiu pavadinimu, sukurta vėliau), galima taip ir pamanyti. Bet įsitikinus, kad didieji dainuojamo teksto skirtumai nuo originalo, aptinkami kone visuose variantuose, yra atsiradę įsikišus nežinomam tarpininkui, lieka teigti taip, kaip dažniausiai daroma tokiais atvejais: daina sukurta K. Bradūno eilėraščio motyvais.